

POPULARNONAUKOWE STRESZCZENIE PROJEKTU (W JĘZYKU POLSKIM)

Celem proponowanego projektu badawczego jest przedstawienie ideologicznego i religijnego wymiaru późnoantycznej heliolatrii, czyli czci oddawanej bóstwu solarnemu, na podstawie dostępnych grecko i łacińskojęzycznych tekstów literackich. Tak zwana teologia solarna była, i czasami nadal jest, uważana przez badaczy religii starożytnego Rzymu za najbardziej wyrafinowaną postać antycznego politeizmu. Pojawienie się w literaturze, ikonografii i numizmatyce odwołań do bóstwa solarnego (greckiego Heliosa i rzymskiego Deus Sol), ze względu na jego poślednią rolę w kulcie i mitologii antycznej, uznawano za rzecz zaskakującą. Zjawisko to zwykle się interpretować w kontekście orientalizacji religii grecko-rzymskiej, która miała być rezultatem upadku tradycyjnych wierzeń. Imperialny kult Słońca (w tekstach greckich *Helios Megistos* natomiast na gruncie łacińskim *Deus Sol Invictus*) w świetle tak sformułowanego założenia, był więc wynikiem przyjęcia peryferyjnego (semickiego) zespołu wierzeń i poprzez proces *interpretatio Romana* włączenia go do systemu politeizmu grecko-rzymskiego. Jednak wraz z postępem badań nad bóstwami solarnymi powyższa teoria jest coraz częściej kwestionowana. Często podnoszoną kwestią jest brak przekonujących dowodów na wschodnią proveniencję późnoantycznego kultu Słońca. Co więcej, zostało stwierdzone, że postrzeganie boga *Sol Invictus* jako semickiego zapożyczenia kulturowego było wynikiem ideologicznego nastawienia (imperializm, postkolonializm) badaczy z pierwszej połowy XX wieku wobec kultury późnego cesarstwa rzymskiego.

Głównym zadaniem badawczym projektu jest ukazanie poszczególnych wymiarów kultu solarnego, co z kolei przyczyni się do pogłębienia naszej wiedzy o doświadczeniu religijnym późnego cesarstwa Rzymskiego. Proponuję jednocześnie odejście od stereotypowego postrzegania kultu solarnego jako elementu obcego kulturze grecko-rzymskiej, które dominowało we wcześniejszej literaturze przedmiotu na rzecz poglądu tłumaczącego większą popularność boga Słońca w późnej starożytności zdolnością systemu politeistycznego do wewnętrznych przeobrażeń, adaptacji i rewitalizacji. Wzrost znaczenia heliolatrii byłby zatem ściśle związany ze specyfiką kulturową okresu w historii cesarstwa rzymskiego zwanego „epoka niepokoju” charakteryzującego się potrzebą odnalezienia uniwersalnego czynnika spajającego pod względem religijnym imperialne centrum i peryferia kulturowe.

Analizie i interpretacji poddane zostaną teksty należące do różnych gatunków literackich, które poruszają bezpośrednio lub pośrednio kwestie związane z heliolatrią. Będą to: utwory retoryczne – *Panegirici Latini*, *De errore profanarum religionum* Firmicusa Maternusa; utwory poetyckie i filozoficzne – *Hymny Orfickie*, *Hymn do Heliosa* Proklosa, *Orationes* Juliana Apostaty, *Dionysiaka* Nonnosa z Panopolis; powieść antyczna: *Opowieść etiopska* Heliodora, *Żywot Apolloniosa* z Tyany Flawiusza Filostrata; utwory naukowe: *Matheseos libri VIII* Firmicusa Maternusa, *Saturnalia* Makrobiusza oraz zaklęcia i modlitwy skierowane do Heliosa ze zbioru *Papyri Graecae Magicae*.

Na podstawie wymienionej literatury przedstawione zostaną poszczególne sfery oddziaływania heliolatrii, co z kolei pozwoli odpowiednio umiejscowić oraz określić zasięg wpływu tak zwanej teologii solarnej w złożonym świecie religijnym późnego antyku. Refleksją zostaną objęte następujące zagadnienia: (1) połączenie kultu bóstwa solarnego z władzą cesarską; teologia polityczna późnego cesarstwa rzymskiego; przestrzeń imperium jako odzwierciedlenie porządku kosmicznego; (2) Helios-Sol jako wszechwidzący bóg i gwarant ładu społecznego; wartości etyczne związane z heliolatrią; (3) hermeneutyka zaklęć magicznych, których adresatem był Helios; (4) heliolatria jako rewitalizacja politeizmu; synkretyczny charakter teologii solarnej.